

Bódán Zsolt
Egy kortesdal margójára.
Képviselőválasztások Gyulán 1887-88-ban.

A Ladicsok - egy módos gyulai polgárcsalád - hagyatékának az iratait rendezve került elő egy kortesdal¹ az 1887-es választásokról. Elsőre azért keltette fel érdeklődésünket, mivel benne a családfő Ladics György is megemléksre került, s így adta magát a kérdés: milyen szerepet játszhatott az eseményekben? Alaposabban utána járva azonban az év történéseinek kiderült, hogy az 1887-es választási küzdelmeket a dualizmus kori Gyula egyik legkülönlegesebbjeként tarthatjuk számon... Ebben az évben ugyanis a körülmények alakulása folytán két alkalommal is országgyűlési képviselő választásokat tartottak a városban, sőt a másodikhoz kapcsolódóan pótválasztásra is sor került, amely már átcúsúzott 1888 januárjába. A mandátumot végül országos feltűnést keltve egy idegen, a hírhedt demagóg Csatár Zsigmond szerezte meg legyőzve a korábban két cikluson át is képviselő Göndöcs Benedeket, és a megye alispánjának fiát Jancsovits Emilt.

Előadásunkban arra keressük a választ, mi állhatott a két választás történéseinek hátterében, milyenek voltak a városon belüli erőviszonyok, kik voltak a kulcsszereplők, melyek voltak a gyulai pártok legfontosabb jellemzői és milyen mélyebb társadalmi összefüggések voltak a mozgatói az eseményeknek. Tesszük mindezt a fent említett kortes dal kézírata kapcsán, bemutatva előbb a város általános helyzetét az 1880-as években, részletezve a legfontosabb, a város közvéleményét foglalkoztató kérdéseket, majd megrajzolva a város politikai életében fontos szerepet játszó, a dalban is megnevezett személyek portréját, végül elemezve a két választás legfontosabb eseményeit.

A keretek

Gyula az 1880-as években

A Békés vármegye székhelyeként már korábban is komoly előtörténettel rendelkező város további fejlődése elől jelentős akadály gördült el 1857-ben, mikor addigi közigazgatási megosztottsága Magyargyula és Németgyula egyesülésével, Békésgyula létrejöttével megszűnt, majd mikor 1873-ban elnyerte a rendezett tanácsú város jogi státuszát.

Lakossága alig ötven év alatt megduplázódott és az egyesülés idején lévő 11685 főről 1910-re 24280 főre emelkedett, miközben a mezőgazdaságból élők aránya a századfordulóra már 50% alá csökkent egyben az iparból élők arányának 25% fölé emelkedésével. Közelebről szemügyre véve az 1880-as éveket a következő adatokat találjuk: a város lakossága 1880-ban 18000 ezer fő körüli volt, mely egy évtized alatt mintegy 2000 fővel emelkedett.² Ezen belül 534 iparost írtak össze 1887-ben, ami abszolút értelemben ugyan nem, de az összlakossághoz viszonyított arányaiban a legmagasabb volt Békés megyében.³ Mindehhez jelentős megyei és városi hivatalnoki valamint magántisztviselői és értelmiségi réteg is társult, mely együttesen azt eredményezte, hogy a földművelésből élők aránya már ebben az időben is mindössze 50 % körüli lehetett. Etnikai szempontból a legnagyobb közösséget jelentő magyarok mellett a németek és románok alkották a város sokszínű népességét, ami a vallások tekintetében katolikus, református, evangélikus, ortodox és izraelita jelenlétet eredményezett.

A dualizmus korában zajlott le, a város természetei környezetét alapjaiban átalakító vízrendezés. Eredményeinek köszönhetően ugyan jelentősen növekedett a város

¹ Szövegét közöljük a mellékletben a 48-as párt címmel.

² 1880-ban 18046 fő volt a város lakossága, míg 1890-ben 19991 fő. Scherer F. 1938. 315.

³ Scherer F. 1938. 234.

határának művelés alá fogható része, és csökkent a korábban állandó fenyegetést jelentő árvizek veszélye, másfelől viszont magas költségei komoly anyagi áldozatokat követeltek a város lakóitól. Hasonló jelentőségű volt a város fejlődése szempontjából az Alföld-Fiume vasút Nagyvárad-Szeged közötti Gyulát is érintő szakaszának megépítése 1871-ben. Ezzel azonban Gyula csak megkésve csatlakozott be az ország vasúti vérkeringésébe, s a megyén belül is egyfajta hátrányos helyzetbe került, hiszen a már 1858-ben megépült Szolnok-Arad vonalának köszönhetően a nagy rivális Békéscsaba lett a megye vasúti csomópontja.⁴

Az ipar fejlődése lassan bontakozott ki Gyulán, inkább csak a századforduló éveitől kapva nagyobb lendületet. Kezdeteit természetesen a dualizmus kori Magyarország sikerágazata a malomipar jelentette az első gőzmalom megépülésével 1866-ban, melyet a nyolcvanas évekig még további kettő követett, majd 1881-ben gyufagyár létesült a városban s ezzel szinte mindent el is mondtunk. A további üzemek, a konyakgyár (1892), harisnyagyár (1900), képerkerléc-gyár (1912), műjéggyár (1913), már mind a századfordulóhoz közeledve illetve az azt követő években alakultak.⁵

Látványosabb fejlődésnek lehetünk viszont tanúi, ha számba vesszük a városképet közvetlenül is befolyásoló jelentősebb építkezéseket: Városháza (1861), Árvaház (1874-75), Vármegyeháza kibővítése (1876-77), Komló szálloda (1884), népkerti Pavilon (1889). Az építkezések zöme azonban itt is inkább a századforduló éveire esik: József laktanya (1892), Posta (1893, a földszintjén távbeszélő központtal 1895-től), Városi Múzeum (1895), Igazságügyi Palota (1899), Villanytelep (1899), Pénzügyigazgatósági Palota (1903-05), Békésvármegyei Casino (1906), Római Katolikus Főgimnázium, (1906) Polgári leányiskola (1910-11), hogy a legfontosabbakat említsük. A pénzügyi feltételeket mindehhez a magántőke mellett az újonnan alakuló hitelintézetek biztosították, mint a kapuit már 1863-ban megnyitó Békés Megyei Takarékpénztári Egyesület vagy a Gyulavárosi Takarékpénztár (1872).⁶

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk el, hogy Gyula az 1880-as évek közepén a küszöbén állt a város életében a századforduló időszakában bekövetkező, s máig ható fejlődési folyamatnak. Az alapok már lerakásra kerültek úgy közigazgatási, mint gazdasági tekintetben, a társadalmi változások folyamatai is pozitív irányba mutattak, de az igazán látványos eredményeket a következő három évtized tartogatta.

A város közvéleményét 1887-ben leginkább foglalkoztató események

Kissé leegyszerűsítve a kérdést az mondhatjuk, hogy az adott évben a gyulai polgárok nagy többségét elsősorban a pénz- és adóügyek foglalkoztatták. Minden más pusztán ezeknek a folyamodványa, így indokoltnak tűnik, hogy mi is ezzel kezdjük számvetésünket.

Személyes síkon a lakosság döntő része a meglehetősen magas helyi adók terheit érezte leginkább, míg ezzel párhuzamosan a közösség, illetve a városvezetés szintjén kisebb-nagyobb pénzügyi visszasságokkal illetve a pénzek felhasználásának kérdésével kellett foglalkoznia. Mint már említettük, a korszak egyik legfontosabb eseményét a vízrendezések, a Körös szabályozás és az árvízvédelem jelentették. Szükségességük és hasznosságuk megkérdőjelezhetetlen. Ennek kapcsán elég arra utalnunk, hogy egy bő évtized alatt öt alkalommal (1876, 1877, 1878, 1881, 1888) kellett a városnak kisebb-nagyobb árvizeket elszenvednie.⁷ A védekezési és rendezési munkálatok költségei azonban a lakosság jelentős részére túl nagy terheket róttak tovább emelve a helyi adók mértékét. Az árvizekről és a hozzá kapcsolódó védekezési munkálatokról természetesen a városvezetés nem tehetett, ennek

⁴ A vízrendezésekről bővebben: Scherer F. 1938. 89-91, 195-196. A vasútról: Scherer F. 1938. 102-104, 146-149.

⁵ Scherer F. 1938. 236., 310-312.; Bencsik J. 1983. 47.

⁶ Scherer F. 1938. 290-295; 300-315.; Bencsik J. 1983. 47-48.

⁷ Az árvizekről és vízrendezésekről a korszakban: Scherer F. 1938. 195-199.

ellenére a nép körében nagy volt az elégedetlenség, és egyértelműen a városházán székelő urakat tekintették felelősnek a kialakult helyzetért.⁸

Szintén nagy jelentőségű kérdés volt az éppen 1887-re rendeződő, de már évek óta húzódó regále megváltás ügye. A tárgyalások az Wenckheim uradalommal még 1876-ban megindultak, de a megegyezéshez egy évtized kellett. A képviselőtestület 1886-nyarán fogadta el Göndöcs Benedek indítványát, mely szerint a város 1887. január 1-el 220 ezer forintért megváltja a regálejogokat s további 30 ezer forintért a vendéglőket és a vásárteret. A költségek fedezésére pedig 300 ezer forint kölcsönt vesz fel, amelybe belefoglaltatnak a megváltáson kívül egy a kor igényeinek megfelelő vendéglő és egy népkerti pavilon építésének a költségei is. Az 1887-es év első fele a megváltott regálejog hasznosítási módjáról való tárgyalásokkal telt el, ami rendszeres témát szolgáltatott a helyi lapoknak, a *Békésnek* és a *Békés-Gyulai Híradónak* pro és kontra.⁹

Nem választható el ettől a kérdéstől a népkerti pavilon ügye sem, melynek sorsáról éppen ezekben a hónapokban a regále ügygel párhuzamosan döntött a képviselőtestület, megosztva a város társadalmát és kivívva sokak elégedetlenségét. A népkert és a pavilon Göndöcs Benedek „személyes ügye” volt. Az ő javaslatára hozták létre 1885-86-ban a csak néhány évvel korábban megnyitott, a vasútállomáshoz vezető sugárút mellett a népkertet melynek létesítését a képviselő testület „*úgy közegészségügyi mint szépművészeti szempontból szükségesnek*”¹⁰ tartotta. Göndöcs egyúttal egy pavilon építését is kezdeményezte s hosszas tárgyalásokat követően sikerült is rábírnia a képviselőtestületet, hogy a megépítéséhez a regále megváltására felvett kölcsönből 10 ezer forintot a rendelkezésére bocsássonak. Természetesen sokan úgy érezték, hogy az egyébként is eladósodott város, miközben a lakosság a helyi adók terhét nyögi, jobb helyre is tehetné a pénzét. Emiatt még az „intelligencia” részéről is számos támadás érte a városvezetést és magát Göndöcst. A *Békés* több cikkben is foglalkozott a kérdéssel, s főszerkesztője Dr. Kovács István, aki nem mellékesen a választási küzdelmekben az apátot támogatta, maga írta a következő sorokat: „*A város dolga, hogy mire költi a pénzt s a városatyák dolga, hogy miképp engedik magukat az apátúr pavilonjába vezetni. De annyit meg kell jegyeznünk, hogy ez csak Gyulán történhetik meg, hogy ahol nincs egy tisztességes vendéglő, nincs egy tisztességes színpad, ezeknek a felépítését elodázzák, hanem egy pavilon, amelynek csupán a nyári szezonban lehet hasznát venni (ha ugyan az is haszonnak mondható), az kell mindjárt és azonnal. Bizony így fecsekelik a regále megváltására felvett pénzt.*”¹¹

A nép elégedetlenségét még inkább fokozva a nyár során több a városvezetés tekintélyét tovább romboló „kényes” ügy is felszínre került a város pénzkezelésével és egyes városi tisztviselőkkel kapcsolatban. Augusztusban Bodoky Zoltán, a *Békés* új főszerkesztője, városi képviselő petícióban kérdőjelezte meg a városi főpénztárnok Uferbach János alkalmasságát munkája elvégzésére állítva, hogy az más általa fizetett alkalmazottal végezteti munkáját, mivel ő maga azt elvégezni képtelen s szintén állítva, hogy a főpénztárnok a pénztári vizsgálat előtt egy magánembertől kért kölcsön a hiány fedezésére. Ezek alapján szorgalmazta vizsgálat megindítását az ügy felderítésére. A vizsgálat során azt állapították meg, hogy „*a főpénztárnok kért ugyan 200 frtot kölcsön Mogyoróssytól, de nem azon célból, hogy abból a pénztári hiány fedeztessék; egyébként pedig a pénztárnok hivatalos kötelességeit teljesíteni képtelen.*”¹² Emellett az is kiderült, hogy a város a költségvetést rendszeresen nem

⁸ Erdész Á. 2003. 67.

⁹ Scherer F. 1938. 189-191.

¹⁰ Scherer F. 1938. 212. A népkertről és pavilonról összefoglalóan: Scherer F. 1938. 211-214.

¹¹ *A városi képviselőtestület ülése.* In: *Békés*, VI. (1887. március 6.) További a népkerttel foglalkozó cikkek még: *A népkerti pavilon kérdése* In: *Békés*, VI. (1887. május 15.); *Éljen Göndöcs Benedek!* In: *Békés*, VI. (1887. május 22.)

¹² *Városi képviselői közgyűlés.* In: *Békés*, VI. (1887. szeptember 11.) A vizsgálat kezdeményezéséről: *Városi közgyűlés.* In: *Békés*, VI. (1887. augusztus 19.)

tartotta be. Az 1886-os évre vonatkozóan mintegy 6500 forint olyan kifizetést eszközölt mely nem volt előirányozva, miközben 3500 forintnyi betervezett kiadást nem rendezett, így összességében mintegy 10000 forint hiány keletkezett. Mindezek alapján a vármegyei közgyűlés szeptember végén vizsgálat alá helyezte az egész városi tanácsot, kilátásba helyezve a vizsgálat eredményétől függően a fegyelmi eljárást is. A felszínre került hiányosságok, botrányok és a vizsgálat közvetlenül hozzájárultak ahhoz, hogy Dobay János polgármester, aki ezt a tiszteket 1873-tól betöltötte, 1888 februárjában bejelentette lemondását.¹³

Tovább feszítette a helyzetet a városi rendőrkapitány Fridrich Mihály és a rendőrbiztos Papp Gábor ugyancsak a nyár során kibukó ügye. Fridrichet sikkasztással, bűnpártolással és zsarolással vádolták meg. A kisebb nagyobb vesztegetési esetek és hatalommal való visszaélés mellett (összesen mintegy 23 rendbeli különféle bűncselekmény miatt emeltek vádat) a legfontosabb vád az volt ellene, hogy a bitang jószágok árából befolyt összegeket, melyeket az árverés után 48 órán belül betervezteni köteles lett volna elsikkasztotta, s lényegében csak a vizsgálat hírére egy-két év elteltével pótolta. Az érintetteket állásukból felfüggesztették, majd az ügy a bíróság elé került, ahol 1888 végén Fridrichet és társát bűnösnek találták és első fokon letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Később ugyan felmentették őket, mindez azonban már jóval a most tárgyalt események után következett be, így nem enyhíthették az ügy káros hatásait, melyek mindenek előtt a rendezett tanács tekintélyének megingásában, és a nép növekvő elégedetlenségében voltak megragadhatóak.¹⁴

Ezek az ügyek együttesen járultak hozzá ahhoz, hogy felszínen tartsák, illetve erősítsék a rendezett tanács elleni mozgalmat, mely alig néhány éve volt csúcspontján. 1885-ben a mozgalom több mint kétezer aláírással támogatott kérvénye egészen Tisza Kálmán belügyminiszterig jutott, aki elsőre engedélyezte is a városban a nagyközségi szervezet visszaállítását. Később azonban a városi és megyei hivatalok ellenállására vizsgálatot rendelt el, mely megállapította, hogy az aláírásoknak nem mindegyike volt hiteles, így az nem tükrözheti a városi polgárok döntő többségének akarátát. Ezzel ugyan a rendezett tanács intézménye megmaradt, azonban az események egyértelműen tanúsítják, hogy sokak számára a belügyminiszteri döntés nehezen volt elfogadható.¹⁵ Jól jellemzi 1887 nyarának hangulatát a következő idézet a *Békésből*: „Hosszú idő óta forrong a nép körében az elégtelenség bizonyos városi tisztviselők ellen s a panasz szava kitör minden alkalommal, midőn tanácskozássra összegyűlnek. Az elkeseredés annyira megy, hogy képesek feláldozni a rendezett tanács intézményét, csakhogy szabaduljanak egyes közegeitől.”¹⁶

Egy másik, a város szempontjából döntő fontosságú, a rendezett tanács ügyével szorosan összekapcsolható kérdés is újból felszínre került a választási küzdelmek, illetve azok eredménye kapcsán: a megyeszékhely ügye. Gyula és Békéscsaba rivalizálása már hosszabb múltra tekintett vissza ekkor. Földrajzi helyzete, közlekedési csomópont volta, nagyobb lakossága, fejlettebb gazdasága stb. alapján Békéscsaba már korábban is megkérdőjelezte Gyula hagyományos megyeszékhelyi pozícióját. 1871-74 között valóságos mozgalom indult ennek érdekében a csabaiak körében, mely azonban akkor nem vezetett eredményre.¹⁷ Ez a

¹³ *A rendezett tanács rendtelenségei.* In: *Békés*, VI. (1887. szeptember 25.); *A képviselő testület tekintélye.* In: *Békés*, VI. (1887. december 18.); *B.-Gyula, 1887. szept. 22.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. szeptember 24.); *A polgármester lemondása* In: *Békés*, VII. (1888. február 12.) Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Dobay még ezek után majd egy évig hivatalban maradt.

¹⁴ *Rendőrségi ügyünk.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. július 23.); *A városi rendőrkapitány.* In: *Békés*, VI. (1887. július 24.); *Fridrich Mihály felfüggesztett r. kapitány és Papp Gábor felfüggesztett r. biztos bűnpere.* In: *Békés*, VI. (1888. november 25.)

¹⁵ A rendezett tanács elleni mozgalomról: Scherer F. 1938. 199-203. Újabbban: Erdész Á. 2003. 62-69.

¹⁶ *Gyula, augusztus 6.* In: *Békés*, VI. (1887. augusztus 7.)

¹⁷ A megyeszékhely kérdéséről: Scherer F. 1938. 184-186.

mozgalom éledt fel 1888-elején a választások után, sokak szerint a kialakult eredmény közvetlen hatására a megyei törvényszék ügye kapcsán.

Láthatjuk tehát, hogy a város lakosságát 1887-ben a választási küzdelmek nélkül is számos lényegesnek tekinthető kérdés foglalkoztatta, tartotta izgalomban. A közhangulat meglehetősen feszült volt, s elsősorban az alsóbb osztályok körében erős volt az ellenszenv a városvezetés irányában.

A szereplők

Az 1887-88 évi választási mozgalmak majd egy éven keresztül izgalomban tartották Gyula közéletét. A lakosság nagy többsége természetesen csak passzív szemlélője volt az eseményeknek, jó néhányan azonban aktív részesei irányítói voltak a folyamatoknak. Közülük is kiemelkedik négy személy, kiket az események igazi főszereplőinek tekinthetünk: Göndöcs Benedek, Hajóssy Ottó, Jancsovits Emil és Csatár Zsigmond.

A választásokon a Szabadelvű Párt támogatásával, 67-es programmal de független jelöltként indult a gyulai plébános Göndöcs Bendek (1824-1894). Göndöcs Nagyváradon született egy elszegényedett nemesi család sarjaként. Tanulmányait szülővárosában végezte, s itt szentelték katolikus pappá 1847-ben. Előbb Újkígyóson szolgált, ahol Gr. Wenckheim József udvari káplánja lett, majd Wenckheim Krisztina gyámja. 1868-ban nevezték ki címzetes pusztaszeri apátnak, majd 1873-ban gyulai plébánosnak. A megyeszékhelyre kerülve egyházi teendői mellett a város közéletének is aktív részese lett. Számos társadalmi mozgalomnak állt az élére, szinte valamennyi gyulai egyesületnek, társulatnak, körnek tagja, valóságos vagy tiszteletbeli elnöke volt. Aktívan részt vett a Békés Megyei Régészeti és Művelődéstörténeti társulat 1874-es létrehozásában, a nevéhez fűződik a népkert 1884-es kezdeményezése, majd a megvalósítás anyagi támogatása is, a katolikus bérház létesítésére tett javaslat 1892-ben, vagy a Wenckheim és az Erkel szobor felállításának kezdeményezése. Sokat dolgozott egy gyulai gimnázium alapításának érdekében, de öt gyulai elemi iskolai épület is a nevéhez kapcsolódott. Közéleti szerepvállalásán túl politikai tevékenységet is folytatott, előbb városi képviselőként, majd 1881-től két cikluson át mint a város országgyűlési képviselője. Termékeny író volt számos egyházi és világi témájú tanulmánnyal és könyvvel gazdagította a korszak művelődését.¹⁸

A gyulai Függetlenségi és 48-as Párt jelöltje az 1887-es országos választáson Hajóssy Ottó (1844-1887) ügyvéd volt. Hajóssy Temes vármegyéből származott, Aradon, majd Nagyváradon tanult, s itt államvizsgázott 1869-ben bírósági osztályú képesítéssel. Gyulára kerülve a vármegyénél vállalt állást, ahol gyorsan emelkedve a ranglétrán a főjegyzői székig vitte. A fiatal Hajóssy az 1870-es években mind Gyula közéletének, mind politikai életének aktív szereplője volt. Az ő nevéhez fűződik a *Békés*, Gyula évtizedeken át mértékadó lapjának a megindítása 1869-ben. A Deák párt elkötelezett híveként indult az 1872-es képviselőválasztásokon, azonban Beliczey Isvánal szemben elbukott. Az 1875-ös fúzió után az ellenzék korábbi vezére Beliczey elnyerte a főispáni széket, emiatt Hajóssy hátat fordított a kormányoldalnak és a későbbiekben a 48-as ellenzék táborát erősítette. Ez az ellentét vezethetett ahhoz, hogy 1880-ban feladta állását a vármegyénél és a várost is elhagyva Németországban vállalt munkát. Két év elteltével, 1882-ben tért vissza Gyulára, ahol ügyvédi irodát nyitott és fokozatosan visszanyerte korábbi tekintélyét. Ez is eredményezte jelölését az 1887-es választásokon. A mandátum megszerzése után azonban nem sokkal még ugyanaz év decemberében, rövid betegeskedés után eltávozott az élők sorából.¹⁹

Hajóssy halála után a Gyulai Függetlenségi és 48-as pártnak az időközi választásokra állított hivatalos jelöltje a köztisztviselőben álló fiatal ügyvéd, Jancsovits Emil

¹⁸ Czeglédi I. 1998. 13-23.

¹⁹ *Hajóssy Ottó temetése*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 11.); Nagy A. 1994/a. 4.; Kóhn D. 2004. 92.

(1851-1906), Békés vármegye alispánjának, Jancsovits Pálnak a fia lett. Szarvason született, s ott végezte tanulmányait is. Apja kinevezése után került a megyeszékhelyre, s mint fiatal ügyvéd 1872-ben a törvényszéken lett jegyző, majd 1876-ban megnyitotta ügyvédi irodáját. Az ügyvédi praxis mellett a közigazgatás területén vállalt hivatalt s a ranglétrán a békési járás főszolgabíróságáig jutott. Ő volt a szerkesztője 1882-ben a *Békés* c. hetilapnak, melybe akkor, és később is több cikket írt. Előbb 1881-ben Gyulán, majd 1884-ben Orosházán volt a Függetlenségi és 48-as párt képviselőjelöltje, mandátumot azonban egyszer sem tudott szerezni. 1887-ben a választásokra készülő gyulai Függetlenségi és 48-as párt elnökének választotta, miközben ő maga ismét az orosházi kerületben indult jelöltként, de a parlamentbe ismét nem sikerült bekerülnie. Hajóssy halála után joggal remélhette, hogy az időközi választásokon most már negyedik jelöltsége alkalmával eljön az ő ideje is.²⁰

Lényegében önjelöltként lépett fel 48-as programmal az időközi választásokon Csátár Zsigmond (1836-1893), hiszen se a gyulai, se az országos 48-as párt támogatását nem bírta, sőt mindkét szervezet mereven elhatárolódott személyétől. Csátár a Szolnok-Doboka vármegyei Bezdéden született. Retorikát tanult majd éveken át tanítószkodott, később Örkény község jegyzője lett. Közben jogi tanulmányokat is folytatott és 1873-ban ügyvédi képesítést szerzett. 1875-ben Csongrád országgyűlési képviselőjévé választották függetlenségi programmal s mandátumát az 1878-as választásokon is megőrizte. Szintén mandátumot szerzett Csongrádban 1884-ben, de azt még az évben megsemmisítették választási visszaélések miatt. Hírhedt demagógnak tartották számon, aki nagyon értett a nép nyelvén, és fanatizálni tudta őket. Ezt jól igazolja az 1885-ös Ceglédi botrány, amely után izgatás vádjával bírósági eljárás is indult ellene. Bár maga rendszerint ellenzéki programmal lépett fel, adott esetben, ha megfizették korteskedett a kormányoldal számára is. A képviselőség éve alatt és korteskedésekből kisebb vagyonra tett szert s a Pest megyei Harasztiban vásárolt magának birtokot. Az 1887-es választásokon Kecskeméten indult antiszemita programmal, azonban mandátumot nem tudott szerezni, így az országgyűlésből kimaradva kapóra jött számára a gyulai időközi választás.²¹

A főszereplők mellett a mellékletben a 48-as párt kortesdala még számos nevet megjelöl a kormányoldalhoz kapcsolódóan, akik a választási mozgalmakban aktív szerepet vállaltak, velük most csak felsorolás szintjén foglalkozunk, mintegy bemutatandó, hogy milyen támogatottsága is volt a Szabadelvű pártnak Gyulán.

Ladics György (1834-1906) ügyvéd, takarékpénztári elnök, a város első tiszti főügyésze, az Úri Casinó elnöke. Kezdetben a balpárt elkötelezett híve, nagy népszerűségnek örvendve a nép körében, majd a fúzió után a Szabadelvű párthoz csatlakozik s ott vállal aktív politikai szerepet. Az 1887-ben a *Békést* kiadó konzorcium elnöke. A választásokra készülődve ő lett a gyulai Szabadelvű párt elnökévé.²²

Nagy Károly (1818?-1904) ügyvéd, korábban főszolgabíró, főjegyző, majd árvaszéki elnök. Az 1865-évi választásokon képviselőjelölt volt, de Beliczey István későbbi főispánnal szemben elbukott. Az 1887-88-as választások idején ő volt a választási bizottság elnökévé, illetve Ladics György után a Szabadelvű párt ideiglenes elnöke is.²³

Kovács István doktor (1830-1894), vármegyei főorvos, kórházigazgató. A városi képviselőtestület tagja, többek között ő vezette a Tisza Kálmán előtt a rendezett tanács fenntartását kérő küldöttséget 1885-ben. Kiváló szónok hírében állott, így aktív szereplője

²⁰ Jancsovits Emil halálára. In: *Békés*, XXXVI. (1904. április 24.); Héjja J. 2002. 108

²¹ Zsótérné Nemes I. 1989. 35-46. Csátár Zsigmondról még: Kóhn D. 2004. 91-92.; Magyar Országgyűlési Almanach. Az 1887-1892. évi országgyűlésről. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al1887_92/188.jpg

²² Bencsik J. 1989. 1.; Nagy A. 1994/b. 4.

²³ Halálozás. In: *Békés*, XXXVI. (1904. április 24.)

volt az 1887-es választási mozgalmaknak is, az időközi választásokon ő volt a Szabadelvű párt elnöke. Nem mellékesen ez évben, a választásokig ő volt a *Békés* főszerkesztője is.²⁴

Keller Imre (1831-1903), ügyvéd, városi képviselő, törvényhatósági és közigazgatási bizottsági tag.²⁵

Szénássy József (1839-1920) a Békésmegyei Takarékpénztári egyesület egyik alapítója, vezérigazgatója, a Gyulai Polgári Kör igazgatója.²⁶

Bodoky Zoltán (1864-1905) ügyvéd, hivatali működését mint gyulai rendőrkapitány kezdte, később orosházi főszolgabíró, majd vármegyei főjegyző, évekig a *Békés* szerkesztője. 1901-től Gyula város országgyűlési képviselője.²⁷

Csausz Lajos (1858-1900) Alsó Fehér-Körösi Ármentesítő Társulat elnöke, megyebizottsági tag.²⁸

Kövér László (1839-1898) a gyulai járás főszolgabírója.²⁹

Terényi Lajos (1854-1897) ügyvéd, békési majd gyulai szolgabíró, helyettes majd 1888-tól kinevezett vármegyei főjegyző, 1889-től Békés megye főispánja, 1892-től Gyula országgyűlési képviselője, mandátumát nagy harcban az akkor elbukó Csatár Zsigmonddal szemben szerezte.³⁰

Fridrich Mihály városi rendőrkapitányról bírósági ügye folytán már szóltunk. Annyit érdemes még róla megemlíteni, hogy Göndöcs Benedek egyik fő kortese volt korábbi megválasztásai és az 1887-es választás alkalmával is.³¹

Hoffmann Mihály (1852?-1909) ügyvéd, A Békésmegyei Takarékpénztár ügyésze, közigazgatási bizottsági tag, az 1880-as évek végén megyei főügyész.³²

Hoffmann Alajos, városi tisztviseelő, jegyző a rendezett tanácsban.³³

Pivár (Abafi) János (1845-1917) a polgári iskola igazgatója.³⁴

Gerebenics István a csizmadia ipartársulat elnöke, bormérő, kortestanya tulajdonos.³⁵

Látható, hogy a dalban megnevezett személyek úgyszólván mindegyike a hivatalnok/értelmiségi réteg, helyi szóhasználatban az intelligencia tagja volt, jelentős városi és megyei állások, pozíciók betöltője.

Az események és ami a háttérükben állt

A választások eseménytörténete

Az 1887 nyarán esedékes képviselő választásokra való felkészülés kora tavasszal indult meg Gyulán. Első említésre méltó eseménye Csatár Zsigmondnak a városba látogatása volt a 48-as párt hívására március elején. Csatár ekkor még nyilvánosan nem lépett fel, csak értekezleteken nyilatkozott meg, s valószínűleg esetleges jelöltségéről folytatott tárgyalásokat

²⁴ Nagy A. 1994/c. 4.

²⁵ Keller Imre In: *Békés*, XXXV. (1903. június 7.)

²⁶ Szénássy József. In: *Békés*, LII. (1920. április 7.); Kóhn D. 2004. 193-195.

²⁷ Dr. Bodoky Zoltán. In: *Békés*, XXXVII. (1905. január 22.); Kóhn D. 2004. 215.

²⁸ Csausz Lajos. In: *Békés*, XXXII. (1900. december 8.) Gyulai kik kicsoda.

http://gyulai_info.extra.hu/elet/adattar/gyki.htm

²⁹ Kövér László. In: *Békés*, XXXI. (1900. november 27.); Gyulai kik kicsoda.

http://gyulai_info.extra.hu/elet/adattar/gyki.htm

³⁰ Héjja J. 2002. 202-205.

³¹ *Ne tovább!*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. február 25.)

³² Hoffmann Mihály. In: *Békés*, XLI. (1909. április 4.)

³³ Scherer F. 1938. 145.

³⁴ Scherer F. 1938. 245-46.; Gyulai kik kicsoda. http://gyulai_info.extra.hu/elet/adattar/gyki.htm

³⁵ Kóhn D. 2004. 104.

az akkor még szerveződés alatt álló helyi ellenzéki párt képviselőivel.³⁶ Nem sokkal később azonban már nagy tömeg előtt nyilvánosan is szerepelt a városban, ünnepi beszédet tartva március 15-én. A városba érkező Csatárt ekkor már küldöttség is fogadta a vasútállomáson zenekarral, üdvözlőbeszéddel. Talán a képviselőjelöltség reményében is szónokló Csatárt a Király vendéglő előtti téren mintegy 600-an hallgatták, a szónok pedig lelkesen ígérte, hogy „bármikor, kívánságukra törődést és testi áldozatot nem kímélve, el fog jönni, hogy egy általuk kiszemelt 48-as képviselőjelölt érdekében propagandát csináljon.”³⁷ Erre azonban, a következő hónapokban nem került sor. Távolmaradása talán annak is köszönhető, hogy a 48-as párt végül nem őt, hanem az ismert helyi ügyvédet, Hajóssy Ottót választotta képviselőjelöltjéül márciusi nagygyűlésén, mintegy kétezer fő jelenlétében.³⁸ Csatárral legközelebb csak decemberben találkozunk újra mikor, mint önjelölt már a maga javára korteskedik.

Alig egy hónappal később újabb ismert vendéget fogadhatott a 48-as párt. A központi választmány küldötteként ugyanis április 10-én (húsvét első napján) Orbán Balázs látogatott a városba, mint a lapok írják, azzal a céllal, hogy Hajóssy jelöltségét megerősítse, és összetartásra buzdítsa a 48-as párt híveit, mivel állítólag a párt egy része egy másik jelölletet akar felléptetni (talán Csatárt? Nem tudjuk...). Természetesen Orbánt is népes küldöttség és üdvözlőbeszéd fogadták a vasútállomáson. A 48-as párt helyi elnökénél Jancsovits Emilnél megszálló híresség a délután folyamán végiglátogatta az olvasóköröket, részt vett a párt végrehajtó bizottságának ülésén a Magyar Király vendéglőben, majd egy a tiszteletére adott vacsorán is, ahol természetesen egymást érték a köszöntők és beszédek. Mindezek után még másnap megtekintette a város nevezetességeit, a régi várat és a múzeumot, majd a Király előtti téren tartott pártgyűlésen szónokolt mintegy 2-3000 ember előtt.³⁹

Ugyanaznap került sor az ellentábor első megmozdulására is: Nagy Károly vezetésével egy 60 tagú küldöttség kereste fel Göndöcs Benedeket és kérte fel újból a képviselőjelöltség elvállalására. Az apát válaszában kijelentette, hogy „Ő noha a képviselő állásra ezentúl nem vágyakozik is, a választópolgárok esetleges többsége előtt meghajlik és mint pártonkívüli képviselő hajlandó a következő öt évre is mandátumot vállalni.”⁴⁰ Ezt követően természetesen az immár újbóli képviselőjelölt este díszvacsorát adott, melyre az egész küldöttséget meghívta.

A következő bő egy hónapban látványos események nem történtek, csendben zajlott a párok szervezése a városban, melyek fontos színterét a városrészek olvasókörei adták. Az 1887-1892-es országgyűlés egybehívását elrendelő királyi meghívólevél kihirdetése után azonban megélnék az események. Pünkösdi keddjén, május 31-én mindkét tábor pártgyűlést tartott. Dél előtt a városháza előtti téren Göndöcs Benedek tartott beszédet mintegy 2000 fő előtt, majd Nagy Károly szónokolt ismét képviselőnek ajánlva Göndöcsöt. Ezután díszbéd következett a képviselőjelöltnél, melyen „a kerület színe java részt vett.”⁴¹ Göndöcs beszéde egyébként nyomtatásban is megjelent, és szétküldetett a választóknak. Ezzel azonban még nem értek véget a Szabadelvű párt rendezvényei a napra. Délután ugyanis Ladics Györgyöt pártelnöknek választották s egy 100 tagú pártbizottságot is alakítottak. Lényegében ezzel az aktussal alakult meg formailag is a párt, mindössze bő három héttel a választások

³⁶ *A megmentett haza és az elveszett paradicsom.* In: *Békés*, VI. (1887. március 6.)

³⁷ *Március 15.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. március 16.); A gyűlésről ld. még: *Márczius tizenötödike.* In: *Békés*, VI. (1887. március 20.)

³⁸ *A gyulai 48-as párt.* In: *Békés*, VI. (1887. március 27.)

³⁹ *Orbán Balázs Gyulán.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. április 13.); *A gyulai negyvennyolczas* In: *Békés*, VI. (1887. április 17.)

⁴⁰ *Göndöcs Benedek* In: *Békés*, VI. (1887. április 17.)

⁴¹ *Beszámoló.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 4.); *Pártgyűlés.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 4.); *Választási mozgalmak.* In: *Békés*, VI. (1887. június 5.)

előtt. Összehasonlításképpen a 48-as pártnál ugyanez az esemény már hónapokkal korábban még márciusban megtörtént.

Szintén pünkösdi keddjének délutánján tartotta meg Hajóssy Ottó több ezres tömeg előtt programbeszédét. A gyűlésen Pártos Béla, az országos választmány küldötte is jelen volt és beszédet tartott csakúgy, mint Jancsovits Emil pártelnök, aki nemegyszer reflektált a délelőtti Göndöcs beszédben elhangzottakra is. Itt is természetesen bankett zárta az eseményeket a Magyar Király vendéglőben.

Két nappal később június 2.-án összeült a gyulai központi választmány és a választás napját június 21.-ére tűzte ki, egyúttal megválasztották választási elnökül Nagy Károlyt és döntöttek a szavazás rendjéről. Ugyanaznap tartott ülést a Szabadelvű párt 100 tagú bizottsága is, és felhívást bocsátott ki, melyben a választókat Göndöcs melletti szavazásra buzdította. Ezt valamennyi választópolgárnak megküldték s egyben falragaszok útján is közhírré tették. Egyúttal döntöttek róla, hogy június 5-én fáklyás zenével tisztelik meg képviselőjelöltjüket. A fáklyás zenéhez a közönség a Komló vendéglő előtt gyülekezett, majd a városháza és a megyeháza utcákon zeneszóval elvonulva érkezett a plébániához, ahol Nagy Károly üdvözlő szavait Göndöcs Benedek viszonzta.⁴²

A 48-as párt következő gyűlését június 12-én tartotta, ismét a Magyar Király előtt mintegy háromezer főre menő sokaság jelenlétében. Az elhangzott beszédek a szabadelvű párt utóbb kiadott proklamációjának cáfolatára összpontosítottak leginkább.⁴³

A Göndöcs tábor még tartott egy nagygyűlést 19-en, ezt leszámítva azonban az utolsó hét eseményit nem tudunk rekonstruálni, mivel a legfőbb forrásnak tekinthető *Békés* a következő indoklással lemondott a történések megörökítéséről: „*Mindkét pártnak vannak dolgai, melyek erősen igénylik, hogy fátyolt vessünk rájuk, és az izgalmak közepette nem akarunk erősebb kritikát gyakorolni.*”⁴⁴ Annyit mindenesetre tudunk, hogy nagyméretű „plakátháború” bontakozott ki - mindkét tábor ilyen formában próbálta meggyőzni a választókat a saját igazáról – és, hogy a feszültségek odáig fokozódtak, hogy a hatóságok fegyveres erők kirendeléséről döntöttek a választás napjára.⁴⁵

A választást megelőző este a Szabadelvű párt támogatói a Komlóban, míg a 48-as pártiak a Magyar Királyban tartottak értekezletet. Utóbbiak ismét maguk között üdvözölhették Orbán Balázst is. A következő nap, június 21.-én a Göndöcsöt támogatók a Komlótól indulva fúvószenekar kíséretében a városban egy nagyobb kört megtéve vonultak a városháza elé, az ellentábor a magyarvárosi olvasókör elől indulva hasonlóképpen járt el. A két tábor honvédekből álló kordon választotta el egymástól, mint kiderült teljesen feleslegesen. A fél kilenckor induló szavazás ugyanis a legnagyobb rendben zajlott le. Az eredményre délután háromig kellett várni: 1027-en szavaztak, ebből Hajóssyra 682-en és Göndöcsre 345-en. Így Gyula város 15 év után először ismét ellenzéki képviselőt küldött az országgyűlésbe. A választások egyébként az egész megyében a kormánypárt kudarcát hozták. Békés egyetlen választókerületében sem tudott a Szabadelvű párt mandátumot szerezni.⁴⁶ A kudarc után még a megye 1876-óta hivatalban lévő főispánja Beliczey István is benyújtotta lemondását, amit azonban nem fogadtak el.⁴⁷ Göndöcs bukása országosan is feltűnést keltett. A Budapesti Hírlap külön cikkben emlékezett meg róla s utalva Göndöcs kövér testalkatára „súlyos

⁴² *Választási mozgalmak.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 8.); *Fáklyás zene.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 8.); *Hirdetmény.* In: *Békés*, VI. (1887. június 12.)

⁴³ *Pártmozgalom.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 15.)

⁴⁴ *A képviselőválasztás.* In: *Békés*, VI. (1887. június 19.)

⁴⁵ *Fegyveres erő van kirendelve.* In: *Békés*, VI. (1887. június 19.)

⁴⁶ *A választás* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 22.); *Az országgyűlési képviselőválasztás eredménye megyénkben.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 25.); *A tekintetes vármegye nagyságos képviselői és méltóságos választói.* In: *Békés*, VI. (1887. június 26.)

⁴⁷ *A főispán* In: *Békés*, VI. (1887. július 17.)

veszteségnek” minősítette az esetet úgy fogalmazva, hogy Gyulán „*a hat kövér esztendő, mely alatt Göndöcs volt képviselője felváltja az öt sovány év*”.⁴⁸

Hajóssy Ottó azonban nem sokáig örülhetett mandátumának. Amikor augusztus végén támogatói zászlók alatt, a polgármester és számos tanácsos részvételével kísérték ki a vasúthoz távozó képviselőjüket, senki nem gondolta hogy az alig 44 éves ügyvédnek már csak hónapjai vannak hátra.⁴⁹ Az országgyűlés még alig kezdte meg működését, mikor Hajóssy Ottó december 5.-én meghalt.⁵⁰ A központi választmány elkerülendő a városban uralkodó amúgy is feszült hangulat további fokozását s a hosszas kampányt közeli dátumot, december 28-át tűzte ki az időközi választás időpontjául, így lényegében közvetlenül Hajóssy halála után megindult a pártok újraszerveződése és a felkészülés a választásra. Most azonban a nyári küzdelmektől eltérően nem csak két, hanem négy szereplő is jelentkezett hosszabb–rövidebb időre a város politikai porondján, hiszen a Szabadelvű és a Függetlenségi és 48-as párt mellett a Mérsékelt Ellenzéki párt valamint Pártonkívüliként Göndöcs Benedek és Csatár Zsigmond is fellépett a mandátum megszerzéséért. A közeli határidő ellenére a pártok szerveződése csak vontatottan haladt, ugyanis a legfontosabb kérdésben, a jelöltek személyében nehezen született döntés. A 48-as párt részéről a helyi intelligencia köréből felmerült Jancsovits Emil pártelnök, Dutkay Béla és Berényi Ármin személye, de emellett országosan ismert politikusok neve is szóba került, mint Hermen Ottó vagy Verhovay Gyula, a Szabadelvű párt pedig Lukács György államtitkár, Geiszt Gáspár és Terényi Lajos között ingadozott. Göndöcs Benedek pártonkívüliként jelezte mindenképpen indulását, és már Hajóssy halálát követő héten Csatár Zsigmond is a városba érkezett, s plakátokon hirdette december 18-i nagygyűlését.⁵¹

Elsőként a 48-as párt nagygyűlésére került sor december 11-én a Király vendéglő előtti téren. Az országos választmány részéről Justh Gyula érkezett a városba, azonban az ő jelenléte sem segített abban, hogy a párt bármelyik jelölt mellett határozottan állást tudjon foglalni, így a gyűlés lényegében eredmény nélkül oszlott fel.⁵² Egy héttel később a párt újabb nagygyűlést tartott, ekkor ismét Orbán Balázs képviselte az országos pártot és amellett, hogy Jancsovitsot ajánlotta jelöltnek, élesen elhatárolódott az ugyancsak 48-as programmal fellépő Csatártól, kijelentve, hogy a párt semmilyen közösséget nem vállal vele és sorai be nem fogadja. Ugyanaznap volt Csatár nagygyűlése is, melyen beszédében a városi vezetők mellett természetesen Orbánt is támadta, hangoztatva igazi 48-as voltát. Szereplése révén a gyulai Függetlenségi és 48-as párt lényegében két táborra szakadt Jancsovits és Csatár között.⁵³

Három nappal később, 21-én a gyulai egyesült Mérsékelt Ellenzéki párt tartott értekezletet, a pártnak azonban ténylegesen megalakulnia sem sikerült, a megjelentek ugyanis sem elnököt sem bizottságot, sem képviselőjelöltet nem tudtak választani. Sőt a fellépő szónokok a jelenlévőket inkább Göndöcs támogatására buzdították, így az értekezlet minden tényleges eredmény nélkül oszlott fel. Az is csak utóbb derült ki, hogy megalakulása esetén a párt jelöltje a nem sokkal korábban még a Szabadelvű párttal együtt említett Geiszt Gáspár lett volna. Ezt az egy sikertelen kísérletet leszámítva a mérsékelt ellenzék további működésének nincs nyoma a városban.⁵⁴

⁴⁸ A Budapesti Hírlap cikkéből hosszas kivonatot közölt a Békés-Gyulai Híradó: „*Egy súlyos veszteség*”. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 25.)

⁴⁹ *A németvárosi olvasókör*. In: *Békés*, VI. (1887. augusztus 27.)

⁵⁰ *Hajóssy Ottó temetése*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 10.); *Hajóssy Ottó*. In: *Békés*, VI. (1887. december 11.)

⁵¹ *Képviselő jelöltek*. In: *Békés*, VI. (1887. december 11.); *A választási mozgalmak*. In: *Békés*, VI. (1887. december 18.);

⁵² *A negyvennyolcas párt*. In: *Békés*, VI. (1887. december 18.)

⁵³ *A függetlenségi párt értekezlete*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 24.); *Választási mozgalmak*. In: *Békés*, VI. (1887. december 25.)

⁵⁴ *Pártmozgalom*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 24.)

A Szabadelvű párt értekezletére, melyen a párt tényleges megalakítása és a jelölt állítás megtörtént december 23-án került sor a Komló vendéglőben. Itt Nagy Károly ideiglenes pártelnök Göndöcsöt ajánlotta jelöltnek, majd leköszönt posztjáról és kezdetét vette a tisztújítás. Elnökül Dr. Kovács István vármegyei főorvost választották, majd 3 alelnököt és egy 35 tagú bizottságot is választottak a jelenlévők. Azután küldöttség ment az apátért, aki megjelenvén rövid beszédben fogadta el s köszönte meg a párt támogatását és a jelöltséget. Ezzel a Szabadelvű párt és Göndöcs útjai ismét összekapcsolódtak.⁵⁵

A választási mozgalmak a karácsonyi ünnepek idején sem lanyhultak. A korteskedés mindenütt folyt már az ünnep első napján is, de nyíltszíni szereplésekre csak a második napon vállalkoztak a pártok. December 26-án a Korona előtt Csatár tartott nagygyűlést, amit másnap a németvárosi templom előtti téren megismételt, ezek mellett pedig a körökben és egyletekben, sőt házról házra járva toborozta párthíveit. A választás előtti utolsó napon, december 27-én természetesen a másik két tábor sem pihent. A 48-as párt a Király előtt tartotta gyűlését, melyen a vendég nem volt más, mint Horváth Ádám, Kecskemét országgyűlési követe, aki a nyáron győzedelmeskedett Csatárral szemben, s aki a 48-elvek mellett leginkább volt ellenfele viselt dolgairól beszélt. Mellette a jelöltségről lemaradt Dutkay Béla, a párt új elnöke ajánlotta elődjét, Jancsovitsot a választók bizalmába a másnapi szavazáson. A Szabadelvű párt szokás szerint a Komló termeiben tartotta értekezletét, megerősítette Göndöcs támogatását és bizalmi férfiakat választott a másnapi szavazáshoz.⁵⁶

A választás napján, december 28-án a 48-as párt a Messinger kávéházban, a Szabadelvű párt a Komlóban, míg Csatár tábora a Korona vendéglőben gyülekezett, majd zenekarok kíséretében vonultak a városházához. A Nagy Károly választási elnökletével lezajló szavazás csak lassan indult meg, sokan elmaradoztak a körletekből, akiknek a szavazatát később is elfogadták, s csak utólag jegyezték be. Kora délutánra alakult ki a végeredmény, mely szerint Jancsovits 238, Göndöcs 321, míg Csatár 385 szavazatot kapott.⁵⁷

Mivel abszolút többséget senki nem szerzett, így a törvény szerint a két legtöbb szavazatot kapó jelölt között pótválasztást kellett kiírni. Ennek időpontjául a központi választmány január 14-ét jelölte meg.⁵⁸ A következő bő két hétben a Szabadelvű párt legfőbb törekvése arra irányult, hogy megnyerje magának korábbi ellenfele a 48-as párt támogatását illetve, hogy minden lehető eszközzel elbizonytalanítsa a Csatár mellett állókat. Ennek jegyében zajlott december 30-i értekezlete is, ahonnan küldöttséget menesztettek a 48-as párt végrehajtó bizottságához, kieszközölendő támogatásukat, valamint határoztak egy az összefogást meghirdető felhívás nyomtatásáról, és a 48-as párti szavazókhoz való szétküldéséről.⁵⁹ Mindeközben Csatár már az újév első napjaiban nagy tömeg előtt tartott népgyűlést, melyet január 11-én, majd 13-án is megismételt.

A „lejárató kampány” elemei is egyre nagyobb teret kaptak mindkét oldalon. A város két hetilapja, a *Békés* és a *Békés-Gyulai Híradó* egyértelműen Göndöcs mögött sorakozott fel, s annak ellenére hogy egyik sem volt politikai lap, Gyula érdekében nyíltan az apát melletti szavazásra buzdította a lakosokat, miközben fóruma volt minden olyan hírnek mely Csatár helyzetét gyengítette. Ilyenek pedig kerültek bőven, hiszen sorra derültek ki a hírheht demagóg korábbi viselt ügyei, illetve lepleződtek le a gyulai szónoklatiban hangoztatott hamis állításai. Ezekre az ügyekre a Szabadelvű párt a sajtó nyilvánossága mellett plakátok és szórólapok segítségével is próbálta ráirányítani a szavazók figyelmét, sőt

⁵⁵ A szabadelvű párt. In: *Békés*, VI. (1887. december. 25.); *Pártértekezlet*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 24.)

⁵⁶ *Pártokértekezlete*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 31.); *Választási mozgalmak*. In: *Békés*, VII. (1888. január 1.)

⁵⁷ A választás. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 31.); A választás. In: *Békés*, VII. (1888. január 1.)

⁵⁸ Gyula város központi választmánya. In: *Békés*, VII. (1888. január 1.)

⁵⁹ A szabadelvű párt értekezlete. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 31.);

Csatár korábbi szerepléseinek helyszínéről hozatott tanukkal igyekezett nyomatékot adni szavainak.⁶⁰ Eközben Csatár természetesen minden tagadott s beszédeiben nyíltan izgatott a városi urak és Göndöcs ellen.⁶¹

A színpalak mögött azonban más irányú folyamatok is zajlottak. Csatár, talán maga sem bízva sikerében, felajánlotta visszalépését 10000 forint ellenében, amit Göndöcs el is fogadott, azonban az alku indiszkrécio miatt nem jött létre. A kiszivárgó hírek után Csatár persze mélységes felháborodottságának hangot adva tagadott mindent.⁶² Hasonló ügyben a törvényszék is ítéletet hozott Csatár főkortesével, Steingervald Jánossal szemben, aki azt ígerte a Szabadelvű párt egyik hangadójának Szénássy Józsefnek, hogy 3000 forintért melléjük állítja a mérleg nyelvét jelentő németvárosi szavazókat, majd mikor ez kitudódott huncut gazembernek nevezte Szénássyt. Ez utóbbi tettéért marasztalta el a bíróság becsületsértés vádjával s nem a vesztegetés kapcsán, ami inkább átlagos kortes tevékenységnek számított.⁶³

Január 14-én a választás a szokásos rend és külsőségek közepette (zenekar, felvonulás, zászlók stb.) zajlott le, de nem a „szokásos” eredménnyel: országos meglepetést keltve ugyanis Csatár győzedelmeskedett mindössze 15 fős többséggel 584 szavazatot szerezve 569 ellenében. A dolog pikantériáját az adta, hogy dacára a Szabadelvű párt összefogást hirdető felhívásának a városi intelligencia 21, zömében 48-as párti tagja nem szavazott, mivel úgy vélték, hogy Csatárt maga a kormánypárt hívta eredetileg Gyulára, hogy ezzel megossa az ellenzék táborát. Ezzel a tetteikkel viszont, tekintettel a szoros eredményre, közvetlenül is hozzájárultak Csatár sikeréhez.⁶⁴

A választás így lényegében befejeződött, az események sora azonban még nem zárult le, a város 20 tekintélyes polgára ugyanis petícióban támadta meg a végeredményt, kifogásolva egyrészt a szavazás rendjében elkövetett szabálytalanságokat, másrészt a korteskedés során tapasztalható visszaéléseket. Csatár persze szórólapon és egyre hevesebb hangvételű nagygyűléseken bizonygatta igazát, de ez nem akadályozta meg az országgyűlés mentelmi bizottságát abban hogy elrendelje a vizsgálatot. Érthető volt az aggodalma, hiszen 1884-ben Cegléden szerzett mandátumától már megfosztották egy ilyen vizsgálat után. Erre azonban most nem került sor. Bár a vizsgálat megerősíteni látszott a petícióban foglaltakat, a mentelmi bizottság május 20-án igazolta Csatár mandátumát, így most már hivatalosan is ő lett Gyula városának országgyűlési képviselője a ciklusból még hátralévő négy esztendőre.⁶⁵ Ezen a tényen az sem változtatott semmit, hogy egyik parlamenti párt sem fogadta soraiba. Sőt első felszólalása alkalmával az ellenzéki képviselők tüntetőleg kivonultak az ülésteremből.⁶⁶

A gyulai pártok és a kampány

A továbbiakban az eseményekből már megismert gyulai pártok kampánytevékenységét, és ezen keresztül azok működésének legfontosabb jellemzőit kívánjuk bemutatni. Sajnos a főszereplők nyilvános beszédei, melyek általában nyomtatásban

⁶⁰ *Választási mozgalmak.* In: *Békés*, VII. (1888. január 15.); *Népgyűlés.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 21.)

⁶¹ *Hogy Csatár Zsigmond.* In: *Békés*, VII. (1888. január 8.); *Csatár népgyűlése.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 13.)

⁶² KÓHN 2004. 93-94.; ERDÉSZ 2003. 52.

⁶³ *Bűnügyi tárgyalás.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1887. január 13.)

⁶⁴ *A választás után.* In: *Békés*, VII. (1888. január 15.); *A választásról illetőleg annak.* In: *Békés*, VII. (1888. január 15.); *Választás után.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 21.)

⁶⁵ *Pettitionáljunk-e?* In: *Békés*, VII. (1888. január 27.); *A gyulai mandátum.* In: *Békés*, VII. (1888. március 4.); *Csatár igazolva.* In: *Békés*, VII. (1888. május 20.)

⁶⁶ *Nem meglepetéssel ugyan.* In: *Békés*, VII. (1888. február 19.)

is megjelentek, nem maradtak fenn, és a két gyulai hetilap is csak utal tartalmukra, így a kampány fontos mozzanatairól csak néhány megmaradt röplap, illetve a helyi lapok hangsúlyozottan nem politikai beszámolóit alapján írhatunk. Ennek ellenére a legfontosabb kérdések kapcsán világos kép rajzolható meg a fent említett forrásokból is.

A pártok szerveződése illetve belső felépítése tekintetében ezek a források viszonylag szűkszavúak. Annyi mindenesetre megállapítható, hogy Gyula viszonylatában a vizsgált időszakban még a dualizmus korában az országos pártokat jellemző klubszerű forma állandósulásáról sem beszélhetünk, nem is szólva a mai értelemben vett modern politikai pártokról. Bár időben korábban, 1873-75 között működött a városban a kormányoldal támogatóit összefogó Deák kör és az 1890-es években az ellenzéki érzelmű polgárokat tömörítő 48-as kör is alakult, azonban a két időszak között ilyen jellegű állandó politikai körökkel nem találkozhatunk.⁶⁷ A vizsgált választási küzdelmek során mind a gyulai Szabadelvű párt, mind a Függetlenségi és 48-as párt, bár kétségtelenül az országos politikai erők leképeződéseként, valójában nem mint állandóan - akár klub formában - működő párt hanem, mint a választásokra alkalmilag létrejövő, s a szavazók táborát szervező, összefogó időszakos formáció jelent meg. Ennek megfelelően a pártok szervezése is kifejezetten a választásokhoz kapcsolódóan, azt viszonylag rövid idővel megelőzően történt, s a formai magalakulásra még ennél is később, adott esetben csak a tényleges választást közvetlenül megelőzően került sor. A választási küzdelmek lezárultával együtt pedig lényegében a pártok megszűnésével is számolhatunk. Pártszervezés tekintetében egyébként az ellenzék tábora tűnt aktívabbnak, amely erőit már év elejétől igyekezett rendezni. Március eleji értekezletükön arról számoltak be, hogy az öt városrészből már kettőben, Németvárosban és Nagymagyarvárosban, a szervezés megtörtént, és döntöttek arról, hogy a másik három városrészben a szervezést körösen folytatják.⁶⁸ Néhány héttel később, március végén pedig egy nagygyűlés keretében a gyulai Függetlenségi és 48-as párt formálisan is megalakult, s megválasztotta képviselőjelöltjét.⁶⁹ Ezzel szemben a Szabadelvű pár tényleges megalakulására csak néhány héttel a választások előtt, május 31-én került sor, s a szervezés első eseményeiről is csak április közepén számolt be a helyi sajtó.⁷⁰ Egyes vélemények szerint a már két ciklus óta képviselő Göndöcs, s így a kormányoldal vereségében közvetlenül szerepet játszott ez a megkésettség, valamint a nem megfelelő pártszervezés.⁷¹ Ezek után nem meglepő, hogy a pártok szervezetében sem találhatunk állandóságot. A márciusban megalakuló Függetlenségi és 48-as párt az elnök, három alelnök és a jegyző mellett egy 100 tagú bizottságot is választott. Hasonlóképpen járt el a Szabadelvű párt is májusban, az elnök mellé szintén 100 tagot számláló pártbizottságot választva.⁷² Ha figyelembe vesszük a választásokon a két szemben álló jelölt mellett leadott voksok számát, láthatjuk, hogy az egyik oldalon szinte minden harmadik, míg a másik oldalon is minden hetedik szavazó valamilyen pártbéli tisztséggel (minimum bizottsági tagság) is bírt. A 48-as párt kapcsán az időközi választásokkor bizonyos kontinuitás is felfedezhető a pártalakításra vonatkozóan: a még márciusban pártelnökké megválasztott Jantsovits Emil decemberben ugyanis azért mondott le a tisztről, hogy a párt képviselő jelöltje lehessen.⁷³ Ezzel szemben a másik táborban a párt újbóli megalakításakor egy ideiglenes elnök nyitotta meg az értekezletet, ahol a tisztújítás keretében az új elnök, három alelnökök és két jegyző mellett már csak 35 fős bizottság megválasztására került sor.⁷⁴

⁶⁷ Scherer F. 1938. 146.

⁶⁸ A képviselőválasztási mozgalmak. In: *Békés*, VI. (1887. március 13.)

⁶⁹ A gyulai 48-as párt. In: *Békés*, VI. (1887. március 27.)

⁷⁰ Göndöcs Benedek In: *Békés*, VI. (1887. április 17.); *Választási mozgalmak*. In: *Békés*, VI. (1887. június 5.)

⁷¹ *Választás B.-Gyulán*. In: *Szarvasi Lapok*, (1887. június 26.)

⁷² A gyulai 48-as párt. In: *Békés*, VI. (1887. március 27.); *Választási mozgalmak*. In: *Békés*, VI. (1887. június 5.)

⁷³ A negvennyolczas párt. In: *Békés*, VI. (1887. december 18.)

⁷⁴ *Pártértekezlet*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 24.)

A pártszerveződés társadalmi hátterében a már többször említett hivatalnok/értelmiségi-földműves ellentétet fedezhetjük fel. Ennek gyökerei egészen az 1848-as jobbágyfelszabadításig, illetve az azt követő eseményekig visszavezethetőek. Az úrbéri rendezés visszáságai a csalódott parasztságot már a kezdetektől az ellenzék erősítői körébe sorolták. A városon belüli pozícióikat ráadásul tovább gyengítette a korábbi nagyközségi szervezetet 1873-ban felváltó rendezett tanács, mely a városvezetésen belül az értelmiségi réteget hozta kedvező helyzetbe.⁷⁵ Mindezek alapján, kicsit leegyszerűsítve a helyzetet, azt mondhatjuk, hogy a rendszerrel alapjaiban elégedett, ahhoz hivatalai által is kötődő intelligencia alapvetően a Szabadelvű párt, vagyis a kormányoldal mögé sorakozott fel Gyulán. Ezzel szemben a minden tekintetben, helyi és országos ügyek kapcsán is változásokat igénylő parasztság, természetesen néhány értelmiségi vezetővel az élen, az ellenzék erősítette. Mindezt a választói magatartásra utaló töredékes adatok is megerősíteni látszanak. Az 1887-es választói névjegyzék alapján Gyulán a szavazásra jogosult 1263 választópolgárból mintegy 51% volt földműves, 22 % iparos, 15 % hivatalnok/értelmiségi, 7 % kereskedő 5 % egyéb.⁷⁶ A városon belül öt szavazókerületet alakítottak ki. Ha az ezeken belüli arányokat nézzük azt tapasztaljuk, hogy az első (Belváros) kerületben a hivatalnok/értelmiségi réteg aránya önmagában eléri az 55%-ot és földműves lakossággal alig számolhatunk (6,7%). A második kerületben (Nagymagyarváros) a többséget az iparos és kereskedő réteg adja, és az értelmiséggel kiegészülve arányuk itt is 50% fölötti. A harmadik kerületben (Németváros) erős iparos réteg jelenléte mellett (34%) már a földművesek bírnak 55% fölötti jelenléttel és a negyedik (Újváros) és ötödik (Nagyoláhváros) kerület lakossága viszont döntően az utóbbiak köréből került ki 71% és 80%-os adattal. Sajnos mivel a szavazói jegyzékek nem maradtak fenn, az egyes kerületek választóinak magatartásáról csak a sajtóban illetve a visszaemlékezésekben megjelenő általánosítások alapján szólhatunk. Ezek az adatok azonban összhangban vannak a kerületek társadalmi megoszlása által sugallt képpel. A Belvárosban hagyományosan a kormányoldal jelöltjét támogatták, akinek a pozíciói a Nagygyarvárosban is erősek voltak. Ezzel szemben a függetlenségi jelölt szinte biztos számíthatott az Újváros támogatására és bírhatta a Nagyoláhváros földműveseinek szavazatait is. A mérleg nyelvének rendszerint a Németváros bizonyult. Aki képes volt megszerezni az ottani szavazók bizalmát komoly lépést tett a mandátum felé. Nem véletlen, hogy a 48-as párt és Csatár szerepléseinek is egyik fő színtere ez a városrész lett. Göndöcs bukását pedig a korszak neves újságírója Kóhn Dávid egyenes arra vezeti vissza, hogy Fridrich rendőrkapitány ügye miatt szembe fordult vele a Németváros.⁷⁷ Persze a választók magatartását és ezzel az egyes pártok helyi támogatottságát még sok más tényező is befolyásolhatta, mint például a vallási megoszlás: az Újváros például döntően református, s mint ilyen az erős paraszti jelenléttel együtt valóban bázisa lehetett a Függetlenségi és 48-as pártnak, de épp így említhetnénk a belvárosi értelmiségi szavazók bizonyos nagyobb politikai aktivitását is.⁷⁸

A gyulai pártok országos pártokhoz való viszonyáról kevés adatunk van. A 48-as párt esetében a központi választmánnyal való szorosabb kapcsolatra utal, hogy a legtöbb rendezvényükön prominens vendéget üdvözölhettek köreikben. Orbán Balázs áprilisban, júniusban és decemberben is járt a városban, s úgy tűnik, minden alkalommal a céllal érkezett, hogy megerősítse pártján belül pozíciójában az országosan is elfogadott jelöltet, előbb Hajóssyt, majd Jancsovitsot. Rajta kívül Justh Gyulát, Pártos Bélát vagy a nyári

⁷⁵ ERDÉSZ 2003. 125.

⁷⁶ Gyulavárosa 1887-ik évi követválasztóinak jegyzéke. A gyulai Corvin János Múzeum Ladics hagyatéka. 83.391. leltári szám alatt.

⁷⁷ KÓHN 2004. 105.

⁷⁸ *Választási mozgalmak.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. április 13.); *A választás.* In: *Békés*, VII. (1888. január 1.); KÓHN 2004. 82-105.

választásokon Csatárral szemben Kecskeméten győzedelmeskedő Horváth Ádámot is üdvözölhették körükben a gyulai függetlenségiek. Irányi Dániel pedig a gyulai 48-as pártnak küldött levelében határozta el magát és pártját élesen a szintén 48-as programmal fellépő Csatártól. Az időközi választásokon felmerülő idegen jelöltek, Hermann Ottó és Verhovay Gyula kapcsán is felülről jövő támogatást sejtethetünk.⁷⁹ Ez utóbbi igaz lehet a Szabadelvű párt esetében is, ahol Lukács György államtitkár és Geiszt Gáspár jelölésével is számolni lehetett Göndöcsöt megelőzően egy ideig.⁸⁰ Mindezeket leszámítva azonban az esetleges országos kapcsolatokról többet nehéz megállapítani. Csatár esetében ez a kérdés fel sem merül. Tőle, mint láthattuk, az országos pártok is elhatárolódtak, s megválasztása után sem fogadta soraiba az ellenzék. Politikai irányultságáról mindenesetre sokat elárul, hogy bár Gyulán decemberben 48-as programmal indult, előtte Kecskeméten antiszemita programmal lépett fel, és korábban arra is volt példa, hogy jó pénzért 67-es programmal induló jelölt mellett korteskedet.⁸¹

A párszervezés, illetve általában a politika, elsődleges színterét a városban működő körök adták. E tekintetben a 48-as párt esetében a városrészek olvasóköreivel, míg a Szabadelvű pártnál elsősorban az Úri Casinóval számolhatunk. Ezek mellett a választási időszakban természetesen működtek mindkét, Csatár fellépésével mindhárom, oldalon a kortes tanyák is, és a pártok nyilvános szerepléseinek szintén fontos szerep jutott. Ez utóbbit megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a Szabadelvű párt tevékenységére inkább a szűkebb körben, nagyon gyakran zárt helyen megtartott gyűlések, illetve értekezletek voltak jellemzőek. Még egy olyan, kifejezetten látványos esemény is, mint a fáklyászene, mellyel képviselőjelöltjüket megtisztelték, viszonylag kevés résztvevővel zajlott. Ezzel szemben a Függetlenségi és 48-as párt gyakorlatára, bár értekezletekkel természetesen náluk is találkozhatunk, sokkal inkább a köztéren megtartott, nagyobb tömeg bevonását lehetővé tevő gyűlések a jellemzőek. A sajtó nemegyszer több ezres tömegekről számolt be ilyen alkalmakkor. Még inkább kijelenthető ez Csatár esetében, nála ezeket a népgyűléseket tekinthetjük a választókkal való kapcsolattartás lehangsúlyosabb formájának. A pártok eltérő gyakorlata szoros összefüggésben lehet társadalmi bázisukkal. Míg a Szabadelvű párt elsősorban a városi intelligencia körében keresete támogatóit, addig a függetlenségiek inkább a földműves osztályt igyekeztek megszólítani. Csatár számára pedig az egyedüli esélyt jelentette az utóbbiak saját oldalára állítása, hiszen a tisztviselő/értelmiségi réteg teljes mértékben elzárkózott személyétől.

A kampány során előkerülő témákról megállapítható, hogy azok egyaránt érintettek országos és helyi ügyeket, azonban ezek aránya és hangsúlyos voltak az egyes pártok retorikájában különbözött. A beszámolók alapján úgy tűnik, hogy bár a nagypolitika ügyei a 48-as párttól sem állottak távol, a Szabadelvű párt programjában szerepeltek hangsúlyozottabban. Göndöcs Benedek például 1887. május 31-én tartott beszédében szólt több országos illetőségű kérdéstről is, mint a főrendiház újjászervezése, a közös ügyek kérdése, ötéves képviselői mandátum, országos kiállítás, vízjog, selyemhernyó tenyésztés stb..⁸² Ezzel szemben a 48-as párt részéről inkább a párt országos központjából érkező vendégek foglalkoztak a nagypolitika kérdéseivel, bár természetesen a párt helyi vezetői is „szép beszédben foglalták össze a 48-as eszméket”. Mondanivalójuk központjában rendszerint a kormány bírálata állott, s gyakran felemlegetett témának számított a magas államadósság kérdése.⁸³ Beszédeiben Csatár is rendszeresen tárgyalt országos kérdéseket, s a

⁷⁹ Orbán Balázs Gyulán. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. április 13.); *A választási mozgalmak*. In: *Békés*, VI. (1887. december 18.); *A negyvennyolcas párt*. In: *Békés*, VI. (1887. december 18.);

⁸⁰ *Képviselő jelöltek*. In: *Békés*, VI. (1887. december 11.)

⁸¹ *Az urna előtt*. In: *Békés*, VII. (1888. január 8.); KÖHN 2004. 92.

⁸² *Beszámoló*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. június 4.)

⁸³ Jó példa erre Orbán Balázs 1887. áprilisi vendég szereplése: *Orbán Balázs Gyulán*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. április 13.); *A gyulai negyvennyolcas*. In: *Békés*, VI. (1887. április 17.)

kormány bírálata 48-as retorikával kapcsolta össze, különösen sokat foglalkozva a szegények helyzetével és a magas adók kérdésével. Ebben a tekintetben sokkal inkább stílusa, mint mondanivalója különbözött a gyulai 48-as párttól.

Épp az ellenkezőjét tapasztaljuk az eddig leírtaknak, ha a fontosabb helyi ügyek kampánybéli szerepét vizsgáljuk meg. Ez elsősorban a 48-a párt és Csatár beszédeiben jelentkezett hangsúlyozottan, és a Szabadelvű párt csak érintőlegesen, a felmerülő vádakra reflektálva foglalkozott vele. Míg az első két táborban tudatosan építettek a városban tagadhatatlanul meglévő feszültségekre, és a városi tisztikarral szemben érzékelhető elégedetlenségre, addig a döntően az intelligencia támogatását bíró Szabadelvű párt soraiban csak sajnálkoztak azon, hogy milyen könnyen befolyásolható a gyulai nép, mely még saját vezetőire sem hallgat, de érdemben nem voltak hajlandók foglalkozni a problémákkal.⁸⁴ Ez a hozzáállásuk lényegében mindkét választás során a vereségüket eredményezte. Hajóssy beszédeiben nyíltan a rendezett tanács ellen s a nagyközségi szervezet visszaállításának ígéretével kampányolt, ezzel tudatosan célozva meg a szavazók nagyobb többségét adó földműves osztályt. A 48-as párt június 12-i nagygyűlésén például a városi tisztviselők ellen fogalmazott meg olyan vádakat, melyekkel a városi képviselőtestületnek is külön foglalkoznia kellett a következő ülésén.⁸⁵ Bár bizonyosan nem tudjuk, itt valószínűleg a pénzügyi rendezetlenségekről és a rendőrfőnök ügyéről lehetett szó leginkább. Az időközi választások kampányában Csatár is folyamatosan a rendezett tanács és a városi urak ellen izgatta a népet. Sőt másodszori bukása után, visszaszerzendő korábbi népszerűségét, maga Göndöcs is a rendezett tanács ellen fordult, kivívva ezzel korábbi támogatói, a városi intelligencia ellenszenvét.⁸⁶

Hajóssy halála után magát az egész választást a gyulai sajtó egyébként úgy állította be, mint helyi ügyet, ahol nem a nagypolitika, hanem a város érdekei kell, hogy érvényesüljenek, hiszen az országgyűlési pártok már megalakultak, és az egy gyulai mandátum az erőviszonyokon semmit sem fog változtatni, így a szavazóknak nem a pártelvek alapján hanem a helyi ügyek ismeretében kell választania a legalkalmasabb, a városért tenni akaró és tudó személyt. Ez a megfogalmazás egyébként nem is burkoltan Göndöcs mellett s még inkább Csatár ellen irányult.⁸⁷

A helyi ügyek kérdéséhez szorosan kapcsolódtak a személyi kérdések is. Minden tábor kampányában megtaláljuk a személyes támadások, az ellenfél lejáratását célzó elemek finomabb vagy erőteljesebb formáját. A 48-as párt 1887-es kortesdalában például sorra veszi a Szabadelvű párt fontosabb személyeit, mindenkinek adva egy-egy fricskát. Hajóssy fentebb említett kritikái a városi tisztviselők ellen sem lehettek mentesek a személyeskedéstől, amit az is megerősíteni látszik, hogy a nagygyűlés utáni hírek szerint az egyik „függetlenségi szónok becsület kérdése ügyében provokáltatott.”⁸⁸

Ezen a téren is nem meglepő módon Csataré volt a főszerep. Még nem, mint képviselőjelölt, hanem mint a 48-as párt meghívott szónoka 1887. március 15-i beszédének 9/10 részében Göndöcs Benedekkel foglalkozott s csak a maradékban az ünneppel.⁸⁹ Az időközi választások nagygyűlésein pedig már folyamatosan a helyi vezetők ellen izgatta a népet nem riadva vissza a személyeskedésektől sem. Egyik alkalommal például „a másik pártbelieket nyomorult himpelléreknek nevezte, akik etetés és itatással szedik el az embereket a becsület útjáról.”⁹⁰ Mindezzel odáig ment, hogy Jantsovits Pál, Békés vármegye alispánja

⁸⁴ ERDÉSZ 2003. 51.

⁸⁵ A képviselőtestület ülése. In: *Békés*. VI. (1887. június 19.)

⁸⁶ *Ne tovább!*. In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. február 25.)

⁸⁷ *B.-Gyula, 1887. december 11.* In: *Békés*, VI. (1887. december 11.);

⁸⁸ *A mint beszélnek.* In: *Szarvasi lapok*, (1887. június 19.)

⁸⁹ *Március tizenötödike.* In: *Békés*, VI. (1887. március 20.); *Március 15.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. március 16.)

⁹⁰ *Csatár népgyűlése.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 13.)

az ellene szórt sértések miatt nyilvános becsületsértés vétségéért fel is jelentette.⁹¹ Göndöcs, persze nem egészen elfogulatlanul, a következőképpen jellemezte tevékenységét: „*Csatár Zsigmond hiszékeny népiunket ámitásaival, ígéreteivel, az intelligencia szidásával, a város tanácsának piszkolásával egészen a maga részére hódítja.*”⁹²

A Szabadelvű párt a lejáratás módszeréhez - mintegy válaszképpen - elsősorban Csatárral szemben nyúlt, ekkor viszont meglehetősen széles eszköztárat alkalmazott. Röplapokon, plakátokon és a helyi sajtóban leplezte le ellenfele viselt dolgait és hamis állításait. A *Békés-Gyulai Híradó* például a döntő választást megelőző számában nem kevesebb, mint hét cikkében foglalkozott kisebb-nagyobb mértékben Csatárral, és egyik sem volt kifejezetten hízelgő.⁹³ A párt ezek mellett Csatár korábbi tevékenységének helyszíneiről, például Ceglédről hozott tanúkat, hogy igazolják annak viselt dolgait, sőt Csatár gyulai hívei közül is néhányat elutaztattak ezekre a helyekre, hogy személyesen meggyőződhesse nek képviselőjelöltjük valós jelleméről.⁹⁴

A kampány eszköztárának mindegyik táborban szerves részét képezték a megvendéglések, ebédek, vacsorák, bár úgy tűnik ezekben inkább a Szabadelvű párt, illetve maga Göndöcs járt az élen. Többször is olvashatunk vele kapcsolatban ilyen tudósításokat: „*Este a képviselő úr díszvacsorát adott, melyre a küldöttség minden tagja hivatalos volt.*”⁹⁵ „*A beszédek végezte után egy 100-120 terítékű díszes ebédre voltak meghívva a választók Göndöcs vendégszerető házához.*”⁹⁶ „*A beszámoló beszéd után fényes ebéd volt a képviselőjelöltnél, melyen a kerület színe java részt vett.*”⁹⁷ A 48-as párt kortesdalában erre vonatkozólag számos közvetlen utalással is találkozunk, egészen addig menően, hogy az ellentábort egyszerűen csak abroszpártiaknak vagy haspártiaknak nevezik. A függetlenségiak vacsoráiról tudósítva egyébként a sajtó nem egy esetben meg is jegyezte, hogy ki-ki a maga költségén vett részt rajtuk.⁹⁸ Csatárral kapcsolatban beszédes történet, hogy míg ő szónoklataiban talán a leghevesebben tiltakozott az etetés-ítatás általi szavazatszerzés ellen, addig főkortese amiatt bosszankodott, és szidta a Korona vendéglő tulajdonosát, hogy az „*felmondott nekik, pedig már 500 frtot tett el tőlük.*”⁹⁹ Megválasztása után viszont a tiszteletére rendezett fáklyásmenetet követően már oly módon vendéglelte meg választóit, hogy mindenki maga volt kénytelen fizetni a vacsoráját, így a kétszáz személyre tervezett banketten mindössze hatvanan vettek részt.¹⁰⁰

Szintén fontos eszköznek számítottak a pártok kezében a kampány során a választók eléréséhez a plakátok, röplapok és nyomtatott beszédek, melyeket nem egy esetben, mint a Szabadelvű párt példáján láthattuk, minden választóhoz megküldtek.¹⁰¹ Ilyen jellegű tevékenységről valamennyi tábor esetében vannak adataink. Egyedinek tekinthető, s a gyulai szokásoktól eltérő viszont Csatár módszere, mely során házról-házra járva, kisebb ajándékokkal kedveskedve, személyes kampányt folytatva igyekezett megnyerni magának a

⁹¹ *Csatár feljelentve.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. március 3.)

⁹² *Nyilatkozat.* In: *Szabadság*, XIII. (1888. március 3.)

⁹³ *Választás előtt; Csatár népgyűlése; Választás; Jó ajánlólevél; Hamis plakátok; Quo usque tandem?; Bűnügyi tárgyalás.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 13.)

⁹⁴ *Választási mozgalmak.* In: *Békés*, VII. (1888. január 15.); *Népgyűlés.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 21.)

⁹⁵ *Göndöcs Benedek* In: *Békés*, VI. (1887. április 17.)

⁹⁶ *Követ választási mozgalmak.* In: *Szarvasi Lapok*, (1887. június 5.)

⁹⁷ *Választási mozgalmak* In: *Békés*, VI. (1887. június 5.)

⁹⁸ *Követ választási mozgalmak.* In: *Szarvasi Lapok*, (1887. június 5.)

⁹⁹ *Csatár népgyűlése.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, III. (1888. január 13.)

¹⁰⁰ *Az „első” csalódás.* In: *Békés*, VII. (1888. január 27.)

¹⁰¹ *Választási mozgalmak.* In: *Békés*, VI. (1887. június 5.); *A szabadelvű párt értekezlete.* In: *Békés-Gyulai Híradó*, II. (1887. december 31.)

szavazók bizalmát.¹⁰² Ez azonban már nem annyira a pártokról, mint Csatár személyéről mond el sokat.

A kampány tisztaságáról, és az alkalmazott kortesfogások törvényes voltáról nem sok adatunk van. A Csatárral szembeni petíció aláírói – kétségtelenül elfogultan – azzal vádolták a frissen megválasztott képviselőt, hogy terrorizálta a választókat és erőszakkal vett rá egyeseket a szavazásra, vagy az attól távolmaradásra.¹⁰³ Fentebb már említettünk korrupcióhoz kapcsolódó példát is, mindez azonban kevés ahhoz, a választásnak erről az aspektusáról pontosabb képet alkothassunk, inkább csak utalhat arra, hogy itt is tere lehetett a dualizmuskori választásokat sajtóságosan jellemző, már a korabeli mércével sem törvényes, de bevett gyakorlatnak számító kortesfogásoknak. A választási küzdelmek és a kampány intenzitásáról egyébként a sajtó egyértelműen, mint az addigi egyik leghevesebbről emlékezett meg. Többször is olvashatunk sajnálkozó megjegyzéseket a nép „*qualificállhatatlan*” eljárása felett, mely során például a nagygyűléseken bekiabálással zavarja meg a beszédeket, így engedve teret indulatainak. Szintén rendszeresek a higgadtság és a nyugalom megőrzésére buzdító felhívások is. Mindezeknek azonban, különösen Csatár lázító beszédei mellett nem sok foganatjuk lehetett.¹⁰⁴

Összegző gondolatok

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy 1887-88-as választási küzdelmek menetét alapjaiban nem a nagypolitika kérdései, hanem a helyi ügyek és a mögöttük meghúzódó, a város társadalmát megosztó feszültségek határozták meg. Gyulán az „intelligencia” és a „nép” évtizedekre visszanyúló ellentéte, melynek az 1880-as évek közepén markáns megfogalmazódása volt a rendezett tanács elleni s a nagyközségi szervezett visszaállításért indított mozgalom, rányomta bélegét a választási küzdelmek történéseire is. Az alaphelyzetben meglévő társadalmi feszültségeket ráadásul tovább fokozták az év közben folyamatosan előkerülő, a városvezetés tekintélyét romboló botrányos ügyek. Mindez alapjaiban befolyásolta a nem állandó jelleggel, kör formában működő, sokkal inkább, mint a választások időszakára alakuló s a szavazókat a parlamenti pártok mintáit követve szervező gyulai pártok működését. Ennek megfelelően a helyi ügyek és események lényegesen nagyobb teret kaptak retorikájukban, mint az országos kérdések, vagy a parlamenti pártok létrejöttét meghatározó közjogi ellentétek.

A gyulai viszonyok fókuszba állítása és a meghatározott társadalmi réteghez való kötődés a pártok nyilvános szereplései és alkalmazott kortes módszereik kapcsán is látványosan megmutatkozott. A Szabadelvű párt a szűkebb körben lezajló értekezleteket, plakátokat, röplapokat tekintette a megfelelő módszernek a választók eléréséhez, erősen építve a sajtó támogatására is, ezzel szemben a függetlenségi és 48-as párt s később Csatár is a sokszor szavazati joggal sem feltétlenül bíró tömegek előtti hangulatkeltő nagygyűlésekre helyezte a hangsúlyt. Sőt Csatárnál emellett még számolhatunk a házról-házra járó, a szavazókat személyükben megszólító kampánnyal is.

Az ellenzék színeiben 15 év után először mandátumot szerző Hajóssy, majd később Csatár győzelmét is egyértelműen annak tulajdoníthatjuk, hogy ki tudta használni az intelligencia és a nép között meglévő feszültséget és a maga oldalára tudta állítani a választók döntő többségét adó parasztságot.

Alapvetően tehát az fogalmazható meg, hogy a vizsgált időszakban Békés megye székhelyének politikai életét elsősorban a helyi társadalmi viszonyok s az ehhez szervesen

¹⁰² ERDÉSZ 2003. 50.

¹⁰³ *Petitionáljunk-e?* In: *Békés*, VII. (1888. január 27.); *Csatár mandátuma*. In: *Pesti Hírlap*, (1888. február 29.)

¹⁰⁴ Csak néhány példa ezzel kapcsolatban: *Beszámoló*. In: *Békés-Gyulai Híradó*. II. (1887. június 4.); *Választási mozgalmak*. In: *Békés-Gyulai Híradó*. II. (1887. június 8.)

kapcsolódó helyi események határozták meg, s a nagypolitika színpadának történéseivel csak ezeken túlmenően, de az események menetét, s a helyi pártok működését döntően nem befolyásoló módon számolhatunk.

Irodalom

Bencsik János

1983 A Török utáni évszázad. In: Bencsik János(Szerk.):Gyula. Végvár a körösök mentén. Gyula.

1989 Családtörténet. In: Kovács Krisztina (Szerk.): Gyula. Ladics ház. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára. 344. szám. Gyula.

Czeplédi Imre

1998 Emlékezés Göndöcs Benedekre. In: Jároli József(Szerk.): Göndöcs Benedek munkássága. (Válogatott dokumentumok. Gyula.

Erdész Ádám

2003 Emberek és folyamatok a történelemben. Írások Békés megye történetéből. Békéscsaba.

Héjja Julianna Erika

2002 Békés vármegye archontológiája (1699) 1715-1950. Főispánok és alispánok. Gyula.

Kóhn Dávid

2004/a Régi gyulai követválasztások. In: Erdész Ádám (Szerk.): Válogatás Kóhn Dávid írásaiból. Cikk, krónikák, legendák. Gyula.

D. Nagy András

1994/a Százötven éve született Hajóssy Ottó vármegyei főjegyző. Gyulai Hírlap. 1994. márc. 11.

1994/b Százhatvan éve született dr. Ladics György. Gyulai Hírlap. 1994. március 25.

1994/c Száz éve halt meg Kovács István. Gyulai Hírlap. 1994. április 8.

Scherer Ferenc

1937 Gyula város története. II. Kötet. A rendezett tanácsú város. Gyula.

Zsótérné Nemes Irén

1989 A csatát vívó Csátár a csongrádi közéletben. In: Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád.

Melléklet

A gyulai 48as párt

Dallam: Kossuth Lajos azt izente.¹⁰⁵

Göndöcs apát nagy keresztje
 Krisztus van rá megfeszítve
 Megfeszített Krisztus hazánk
 Vétkeznénk ha cserben hagynánk
 Éljen a haza!

Főispáni Bateria
 Derék egy menazseria
 Régóta ül a nyakunkon
 Ne tőrjük tovább a polczon
 Éljen Hajóssy!

Abroszpárti bús magyarok
 Fogatok ránk mért agyarog?
 Nekünk nem kell se pénz se bor
 Se ebéd se Kovács doktor
 Éljen Hajóssy!

Nagy Károly és Keller Imre
 Nem boldogulnak semmire
 Az egyik csak egy szélházi
 A másik meg lári fári
 Éljen Hajóssy!

Szénásy és Sziber Nándor
 Göndöcstől bíz el nem pártol
 Ők tudják hogy miért teszik
 Haza ügye semmi nekik
 Éljen Hajóssy!

Zoltán úrfi Ladics Györgygyel
 Mit akartok ti Göndöcscesel
 Aki még hallgatna rátok
 Azt ti elámítánátok
 Éljen Hajóssy!

Csausz Lajos Kövér Laczi
 Most van csak igazi lagzi
 Köpeny forgató vitézek
 Lelketekért majd miséznek
 Éljen Hajóssy!

¹⁰⁵ A kortesdal kézírata: a gyulai Corvin János Múzeum Ladics hagyatéka. 83.370.leltári szám alatt.

Terényi a mártír fia
 Dicsóít a parochia
 Negyvennyolcas hatvanhetes
 Illik neked rettenetes
 Légy boldog vele!

Fridrich Miska Hoffmann Miska
 Egyik törpe másik riska
 Rázza most a hideg őket
 Göndöcs bukik riska böghet
 Bőgjön is soká!

Hoffmann Lojzi Pivár János
 Hová lett a németváros
 No de Göndöcs majd vigasztal
 Ott vár a terített asztal
 Éljen a haspárt!

Gerebenics a főkortes
 Göndöcsnél ő rég benfentes
 Finomul tud sunyítani
 Kövér erszényt lapítani
 Dikicsével ő!

Göndöcs apát rugdalódzik
 Az abrosz párt piszkolódik
 Ismerünk jól szép szüsz maszkok
 Dicsó erény hős takarok
 Tudjuk hogy mi fáj!

Negyvennyolcas polgártársak
 Legyünk hívek legyünk bátrak
 Ne hajtsunk a hamis szóra
 Se italtra se bankóra
 S bukni fog Göndöcs!

Veszélyben a magyar haza
 Itt az idő most vagy soha
 Egy istenünk egy életünk
 Hajóssy lesz a követünk
 Éljen Hajóssy! Követünk
 Éljen a haza.